

FONT MÁRTA

Kelet-európai menekültek a 11–13. századi Magyarországon

*Refugees from Eastern Europe in Medieval Hungary
in the Eleventh-Thirteenth Centuries*

Contrary to the general belief about the Middle Ages, mobility within one's country was part of everyday life. Fleeing from an attack from outside the border or a dynastic conflict was not a rare phenomenon either. Dynastic conflicts spurred the losing party to attempt to regain its former position. Fleeing was also accompanied by a request for help, which they could hope for from relatives or neighboring dynasties. Narrative sources of the time, which were created in connection with the ruler's court, usually give news about such cases. We know much less about the refugees outside the dynasty. We obtain information about the elite of society, those who played a role in the affairs of the dynasty, in the secondary threads of the dynastic story. In the lower strata of society the protection of their lives and property led to fleeing. Compared to the events of the war, we hardly have any documentation on this. The survival of a small number of cases reported is accidental.

Keywords: refugees, Eastern Europe, Hungarian Kingdom, middle ages

A középkorról alkotott általános vélekedéssel szemben az országon belüli mobilitás a mindennapok része volt. A menekülés sem volt ritka jelenség, amit egy határon kívülről érkező támadás vagy egy-egy dinasztikus konfliktus okozott. A dinasztikus konfliktusok arra sarkallták a vesztes felet, hogy megkísérelje korábbi pozícióját visszaszerezni. A menekülés segítségkéréssel is párosult, amit a rokonoktól vagy a szomszédos dinasztiától remélhettek. Az ilyen esetekről rendszerint hírt adnak a korabeli elbeszélő források, amelyek az uralkodó udvarához kötöttek keletkeztek. A dinasztia körén kívül eső menekültekről jóval kevesebbet tudunk. A társadalom elitjéhez tartozók a dinasztia ügyeiben szerephez jutottak, róluk a dinasztikus történet mellékszálain kapunk információt. A társadalom alsó rétegeiben

az életük, javaik védelme vezetett meneküléshez. A hadi eseményekhez képest erről alig van adatunk. A kisszámú esetről szóló tudósítás fennmaradása véletlenszerű.

Az alábbiakban a Rusz területéről az Árpád-házi királyok udvarába érkezett menekültekről szóló eseteket foglaljuk össze.¹

Magyarországra menekült Rurikida fejedelmek

1. *Szvjatoszlav Vlagyimirovics († 1015)*

Vlagyimir nagyfejedelem (978/980–1015) sok gyermekkel rendelkezett, fiai közül többet bekapcsolt az ország irányításába.² Fiai házasságáról keveset tudunk, kivételt képez a legidősebb, Jaroszlav, aki Novgorodba kerülve skandináv kapcsolatain keresztül kötött házasságot Irina (Ingigerda) hercegnővel, akinek halálakor monostort építtetett Kijevben.³ A Vlagyimir halálát követő harcokban (1015–1019) menekülni kényszerülő fiai segítséget remélve kerestek menedéket a szomszédos uralkodóknál. A menekülés útvonala alapján gondolhatunk arra, hogy a segítség reményét esetleg házasság motiválhatta (saját felesége, vagy külfonba férjhez adott leánytestvére). Talán emiatt menekült a Magyar Királyság felé Svjatoszlav Vlagyimirovics, de céljához nem jutott el, mert a Kárpátokban a vele rivalizáló testvére, Svjatoszlav emberek utolérték és megölték őt.⁴ Nem deríthető ki, hogy valóban házassága miatt választotta-e ezt a menekülési útvonalat. Maga a frigy bizonytalan, hiszen a leányokról többnyire nem tesznek említést a krónikák, hacsak házasságuk nem járt később említésre méltó következménnyel. Az Árpádok Vazul ágának létezett kijevi kapcsolata, hiszen Szár László *de Ruthenia* hozta feleségét,⁵ de a két adat közötti összefüggés nem bizonyítható.

2. *Jaroszlav Svjatoszlavics (Volhínia fejedelme 1100–1117)*

Nem tudjuk, mikor járt Jaroszlav Svjatoszlavics először Magyarországon, de az biztos, hogy nem menekülteként. Jaroszlav magyarországi tartózkodásáról ad hírt

¹ A Rurikidák és az Árpádok kapcsolatairól bővebben l. Font 2022.

² Font 1998. 41–46.

³ Scsapov 1989. 132.

⁴ PVL 1950. I. 94.

⁵ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* In: SRH I. 344. (cap. 87.); Szár László feleségéről a Nyíkon évkönyvben szereplő nevet (Premislava) Makk Ferenc elfogadta (Makk 1996. 55–56.), de állítását a német nyelvű kötetben (Makk 1999.) nem ismételte meg. Ezt a kései adatot nem tarthatjuk hitelesnek, Szár László házasságáról csak annyit gondolhatunk, hogy Szent István idejében történt.

László királynak (1077–1095) a somogyvári apátság számára kiállított oklevele 1091-ben. A jelenlévő tanúk névsorában ott találjuk László családtagjait: testvérét, Lampertet és unokatestvérét, Dávidot. A családi együttes létszámát növelte a király veje (*Gerasclauus filius regis Ruthenorum gener ipsius*),⁶ akit Jaroszlavval azonosíthatunk.⁷ Ezen kapcsolat következménye, hogy Szvjatopolk kijevi nagyfejedeleme (1093–1113) 1099-ben éppen Jaroszlavot küldte követségbe Kálmán királyhoz. A magyar király Szvjatopolk kérésére hadat vezetett a halicsi fejedelmek, a Rosztizslavicsok ellen. Kálmán hadjáratáról a Kijevi Rusz első krónikája (*Poveszty vremennih let* = PVL) két alkalommal is ír: először 1097-nél, összekapcsolva azokkal az eseményekkel, amelyek a halicsi konfliktust kiváltották. Másodszor pedig 1099-nél, az esemény szempontjából valós időponthoz rögzítve.⁸

Testvére halála után, 1100 körül kapta meg Jaroszlav a volhíniai Vlagyimirt. Szvjatopolk nagyfejedeleme házasságpolitikájának eredménye volt, hogy leányát (Zbiszlavát) a krakkói III. (Ferdeszájú) Bolesław (1102–1138) vette feleségül.⁹ Nem véletlen, hogy Jaroszlav mind a magyar, mind a lengyel kapcsolatokra számított a későbbiekben.

1113-ban Vlagyimir Monomah került trónra (1113–1125), aki ekkor a Rusz jelentős területeit uralta részben saját ellenőrzése által, részben fiaian keresztül, részben pedig a Monomah nemzetségen kívüli, de vele szövetséges viszonyt ápoló fejedelmek segítségével. Ilyen volt kezdetben a második házassága révén hozzájuk kötődő Jaroszlav Szvjatopolcsics is.¹⁰ Vlagyimir Monomah, aki már idősnek számított – 64 éves volt 1117-ben –, újraosztotta fiai közt a Rusz területét. Elhívta Novgorodból legidősebb fiát, Msztyiszlavot és Perejaszlavl Russzkij élére állította, a másodikat, Jaropolkot pedig a Duna vidékére küldte.¹¹ 1118-ban a Volhíniából elűzte Jaroszlavot, és helyébe fia, Roman került. Ő még ugyanabban az évben meghalt, helyét testvére, Andrej foglalta el.¹²

A *Kijevi évkönyv/krónika* (= KÉ) szerint 1118-ban II. Istvánhoz (1116–1131) menekült Jaroszlav Szvjatopolcsics. A magyar király ezt követő hadjáratáról hírt ad a magyar krónikakompozíció, de a fejedelem neve hibásan szerepel (*nomine Bezen*).¹³ Az 1118-as menekülést és az 1123. évi segítségnyújtást a magyar krónika

⁶ DHA I. 268.

⁷ Font 2022. 103.

⁸ PVL 1950. I. 179., 181.; Font 2022. 34–35.

⁹ Długosz Lib. IV. 285–286.

¹⁰ A házasság fontosságát jelzi, hogy idejét szokatlan pontossággal jegyezték fel. Jaroszlav 1112. május 12-én kérte feleségül a novgorodi fejedelem, Msztyiszlav Vlagyimirovics leányát, Vlagyimir Monomah unokáját, akit ugyanez év június 29-én „hoztak el” neki. (PVL 1950. I. 195.)

¹¹ PVL 1950. I. 202.; Ribakov 1982. 462–464.

¹² PSZRL II. 285.; Majorov 2001. 159–165.; Dąbrowski 2008. 82–88.; Kersken 2012. 250.

¹³ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* In: SRH I. 437. (cap. 155).

nem különbözteti meg. Ezért alakíthatta véleményét Pauler Gyula úgy, hogy II. István „azonnal kész volt a hadjáratra”.¹⁴ Kristó Gyula arra fordított figyelmet,¹⁵ hogy a hadjárat során a magyar uralkodó és a kíséretében lévő előkelők között ellentét robbant ki.¹⁶ Ezért háttérbe szorult, illetve fel sem merült, mi indokolja a segítségkérés és megvalósulása egymástól távoli időpontba kerülését. Az elmentmondást a KÉ teljes szövege oldja fel: 1118 és 1123 között Jaroszlav lengyel segítséggel többször is próbálkozott visszakерülni egykori birtokába, de támadásait Vlagyimir Monomah rendre visszaverte.¹⁷ Tehát Jaroszlav fejedelem kétízben jelent meg menekültként a magyar királyi udvarban, de először segítség nélkül távozott. 1123-ban Jaroszlav jelentős sereget verbuvált, cseh, lengyel és magyar csapatok jelentek meg a volhíniai Vlagyimir falainál.¹⁸ A védők elfogták és megölték Jaroszlavot, így ostromra már nem került sor.

3. II. Géza király (1141–1162) ismeretlen nevű anyósa

II. Géza király házasságáról az 1149. évnél tudósít a KÉ, midőn megemlíti, hogy a magyar király a kijevi nagyfejedelem, Izjaszlav Msztizslavics (1146–1154) sógora volt.¹⁹ Bizonyos, hogy a trónkövetelő Borisz herceg felbukkanása hozzájárult ahhoz, hogy II. Géza Kijeből választott feleséget, Eufrozinát, aki Borisznak és a kijevi nagyfejedelemnek, Izjaszlavnak is unokatestvére volt. II. Géza házasságkötésének idejére támpontot ad a második kereszteshadjárat, amelynek egyik csapata VII. Lajos (1137–1180) vezetésével átvonult 1147 júliusában Magyarországon, sőt, a francia király lett II. Géza újszülött gyermekének, a későbbi III. István királynak (1162–1172) a keresztapja.²⁰ Ebből következően Géza és Eufrozina házassága 1146 második felére tehető.

1155-ben II. Géza ismeretlen nevű anyósa érkezett Magyarországra Volhíniából,²¹ és a királytól sok pénzt kapva távozott.

¹⁴ Pauler 1899. I. 231.

¹⁵ Kristó 1986. 74–75. Az orosz történetírás pedig erre nem fordít figyelmet. L. Pasuto 1968. 151, 167.; Pasuto 2019. 187–188.

¹⁶ „*Sed Cosma de genere Paznan erexit se dicens regi: Domine, quid est, quod facis? Si cum multitudo morte militum tuorum castrum capis, quem ducem constitues? Si inter principes tuos eligis, nullus remanet.*” – *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* In: SRH I. 438. (cap. 155).

¹⁷ PSZRL II. 285–286.

¹⁸ PSZRL II. 285–288.

¹⁹ PSZRL II. 384. E rokoni kapcsolatnak hat hadjárat lett a következménye az 1148–1152 közötti években. L. PSZRL II. 360–461.; Font 2005. 138.; Font 2022. 54–55., 121–134.

²⁰ SRH I. 458. (cap. 166.)

²¹ PSZRL II. 482–483.

4. Vlagyimir Msztyiszlavics (*Volhínia fejedelme 1154–1156*)

Vlagyimir Msztyiszlavics²² először nem menekültként érkezett Magyarországra, hanem bátyja, a kijevi nagyfejedelem követeként. Ekkor, 1150 végén, a magyar király sógora, Izjaszlav kénytelen volt Kijevből a volhíniai Vlagyimirba visszavonulni, de máris Kijev visszaszerzésének tervét fontolgatta.²³ Ehhez ismét magyar segítségre volt szüksége, amit II. Géza meg is ígért, de az ország déli határait megtámadó Bizánc miatt a sógorának küldendő sereg személyes vezetésére nem vállalkozott.

Vlagyimir 1150 októberének végén érkezett Magyarországra, rövid tartózkodás után távozott, majd ismét megjelent. A bizánci támadással elfoglalt magyar király Vlagyimir vezetésével küldött sereget Izjaszlavnak 1151 kora tavaszán (február–március tájékán). A magyarok Izjaszlav hadinépéhez csatlakozva részt vettek Kijev meglepetésszerű visszafoglalásában.²⁴

Vlagyimir Msztyiszlavics²⁵ Eufrozina királyné testvére volt, így nem csoda, hogy a királyné is szerepet játszott a magyar nádor és bán, Beloš²⁶ leányának Vlagyimirral kötendő házasságában, ami a Bizánc-ellenes magyar-volhíniai szövetség további megerősítésének tekinthető. Pasuto feltételezi, hogy Vlagyimir Msztyiszlavics ekkor harcolt a magyar király oldalán Bizánc ellen.²⁷ Erre építi azt a tételét, hogy Izjaszlav és II. Géza között kölcsönös segítségnyújtás létezett,²⁸ de megerősítő adat hiányában véleménye nem több egy ötletnél.

Menekültként Vlagyimir Msztyiszlavics 1156-ban jött Magyarországra, miután unokaöccse elűzte a volhíniai Vlagyimirből. 1157-ben Vlagyimir magyar

²² Vlagyimir 1156 előtt és 1157 után Volhínia területén egy kisebb központot kapott (Dorogobuzs), halála előtt néhány hónapra elfoglalta Kijevet. L. Rapov 1977. 147–148.; Font 2022. 53.

²³ PSZRL II. 396.

²⁴ PSZRL II. 415–420.

²⁵ Dariusz Dąbrowski a KÉ egyszeri említése (PSZRL II. col. 479.) alapján Vlagyimirt „Maczeszycz”-nek („macsó”) nevezi. (Dąbrowski 2008. 175–183.) A ragadványnevet valószínűleg szerb származású felesége miatt adhatta a krónikás, ami Macsóra utalhat. Azonban Macsó mint terület csak a 13. század 20-as éveiben mint „túlparti Szerémség” (*Sirmia ulterior*) kezdett formálódni, a Macsó elnevezés a 13. század közepén jelent meg, bánsággá pedig 1272 után lett. (L. Font 2016.) A krónikás szóhasználata a szöveg későbbi kompilációjáról árulkodik.

²⁶ KMTL 96. (Makk Ferenc)

²⁷ Stephenson 2000. 233. Azt állítja, hogy a bizánciak seregében harcolt Borisz mint Bosznia bánja. A szerző Borisz nevének írását a régebbi magyar szakirodalom alapján Boric'-nak írja, a báni cím használatát nem adatolja. Nem is teheti meg, hiszen a boszniai bánság csak a 13. század közepétől létezett. L. Zsoldos 2011. 52.

²⁸ PSZRL II. 407.; Pasuto 1968. 171. Az átdolgozott kiadásban (Pasuto 2019.) már nem szerepel.

segítség nélkül tért vissza a Rusz földjére.²⁹ A segítség elmaradása valószínűleg a magyar–bizánci konfliktussal magyarázható.³⁰ A menekülés tényére a KÉ 1174-nél utal vissza.³¹

5. *Vlagyimir Jaroszlavics (Halics fejedelme 1187–1188, 1189–1199)*

1188-ban III. Bélánál (1172–1196) keresett menedéket Vlagyimir Jaroszlavics halicsi fejedelem (1187–1188, 1189–1199), mikor „bojárai elpártoltak tőle” (*бояре отступили отъ него*),³² és segítséget kért pozíciója visszaszerzéséhez.

Vlagyimir a korábbi fejedelem, Jaroszlav „Oszmomiszl” (1153–1187) fia volt.³³ Halicsban a konfliktus 1187 őszén robbant ki, Jaroszlav halála után. Rendelkezése értelmében Halicsot Olegre, egy ágyasától született fiára hagyta, Vlagyimirnak a szuzdali hercegnővel, Olga Jurjevna-val kötött házasságából származó fiának egy kisebb (Peremysl) volosztot³⁴ juttatott.³⁵ A halicsiak Oleget elkergették, Vlagyimirra ruházták a fejedelmi jogokat,³⁶ de állásfoglalásuk nem volt egységes, többen a volhíniai Roman Msztyiszlavicsot akarták Halics élére állítani. Emiatt menekült Vlagyimir Magyarországra, ahol III. Béla fogságba vetette, és szinte azonnal útnak indította seregét.³⁷

III. Béla fiát, András herceget ültette a halicsi trónra. András uralmát részben a kíséretében levő magyar sereg, részben a helyi bojárok egy csoportja biztosította. Az előbbi elégtelennek, az utóbbi ingatagnak bizonyult, András végül menekülni

²⁹ PSZRL II. 486.

³⁰ Font 2022. 130–131.

³¹ „meneküléseit saját magának köszönhettem” (*бѣды бѣгая [...] за свою вину*). In: PSZRL II. 567. (Ford. Font Márta)

³² PSZRL II. 659.

³³ PSZRL II. 557–567.; magyar ford. MKÉ 293–311. és KÉ 337–340.; Kadłubek 159. (IV. 15,1–4.); Długosz Lib. VI. 141–144.; a lengyel és óorosz / ókeletiszláv krónikák szövegkapcsolatairól l. Font 1991. 79–80.

³⁴ A voloszt az a terület, ahol a dinasztia egy-egy tagjának joga volt adót szedni, amiből saját kíséretet tudott eltartani. Ez a rendszer csak a terület feletti átmeneti rendelkezést biztosította. Nem vált tulajdonná, mivel a senior fejedelem bármikor hozhatott más döntést. A voloszt megtartására tett kísérlet és a helyzet megváltoztatására irányuló szándék folytonos konfliktusokat eredményezett. L. Font 1998. 53–54.

³⁵ Jaroszlav döntését korábbi események motiválták. 1170–1171-ben, illetve, ahogy Berezskov korigálta a KÉ adatát 1173-ban (Berezskov 1963. 188.; PSZRL II. 564.), Olga Jurjevna fiával, Vlagyimirral Lengyelországba menekült, és csak azt követően tért vissza, miután a halicsiak Jaroszlav ágyasát, Nasztaszját boszorkányként megégették. Nasztaszja fia volt Oleg, így Jaroszlav 1187. évi döntése előre vetítette a későbbi konfliktusokat.

³⁶ PSZRL II. 657.; Majorov 2001. 265–296.; Holovko 2006. 204–212.

³⁷ PSZRL II. 660–661.

kényszerült. Közben Vlagyimir megszökött magyarországi börtönéből, és a kereszteshaddal Magyarországon átvonuló Barbarossa Frigyes császár (1152–1190) környezetében talált menedéket.³⁸

Mihail Juraszov egy módosított kronológiára tett javaslatot.³⁹ Az orosz szerző is abból indul ki, hogy Vlagyimir 1189-ben szökött meg magyarországi börtönéből és találkozott Barbarossa Frigyes császárral. Ezzel egyet lehet érteni, de azzal már nem, hogy mindez május előtt történt, azaz a császár Szentföldre indulása előtt. A kereszteshad május 11-én indult el Regensburgból, május 28-án ért Pozsonyba, június 29-én Nándorfehérvárnál hagyta el az országot. A császárt fogadta III. Béla és felesége június 4-én Esztergomban.⁴⁰ Nem tudjuk, hol tartották fogságban Vlagyimirt, elképzelhető, hogy valamelyik királyi központ (Esztergom vagy Visegrád) lehetett őrzésének színhelye. A szökés sikere mindenképpen arra utal, hogy nem kellett hosszú utat megtennie. A nagylétszámú kereszties seregben el lehetett rejtőzni, a császárral való kapcsolatfelvételhez és az ország elhagyásához is kaphatott segítséget. Vlagyimir szökésének ideje a legvalószínűbben 1189 júniusa volt. A június és augusztus közötti idő elegendőnek látszik a sikeres visszatéréshez. A KÉ szerint a német-római császártól rendszeres évjáradék küldése fejében támogatást kapott. A császár közvetítésével II. (Igazságos, Sprawedliwy) Kázmér krakkói fejedelem (1177–1194) csapatai segítették.⁴¹

Juraszov úgy gondolja, hogy a Vlagyimir visszatérésének időpontját Kadłubek adja meg helyesen: *sacro Assumptionis die* (augusztus 15.),⁴² emellett hitelt ad a KÉ Úrnapi datálásának és az 1190-es évszámnak is. Az utóbbit Vszevolod Jurjevics szuzdali fejedelemhez (1176–1212), Vlagyimir anyai nagybátyjához küldött követség dátumának tekinti. Az 1189 augusztusa és 1190 augusztusa közötti időt pedig harcokkal teli időszáknak véli. A korábbi halicsi események intenzitására tekintettel, nem reális az időbeli csúsztatás. Mindegyik augusztusi dátum (1-je vagy 6-a, illetve 15-e) ugyanazon év adata, csak a lengyel hadak mozgásának más-más fázisára vonatkoznak. Az 1190. év ide kapcsolása a szöveg filológiai szempontú elemzése nyomán elfogadhatatlan.⁴³

³⁸ „*a christianissimo rege Ungariae Bela honorifice recepti et benigne ab ipso humaniter tractati*” – Epistola de morte Friderici I Imperatoris. In: CFHH II. 897.; „*[imperator] circa festum pentecostes procedens, venit ad portam Ungariae. Quem rex laetanter suscipiens [...] rex imperatorem deduxit in urbem Attilae, ubi per quattor dies venatione intendens [...] venit ad fluvium, qui Sowa dicitur*”. – Hermannus Altahensis Genealogia. In: CFHH II. 1158–1159.; Kadłubek 159–161. (IV. 15,1–6; 16,1–9).

³⁹ Juraszov 2013. 76–77.

⁴⁰ A császár itineráriumára l. Opll 2009. 164.

⁴¹ PSZRL II. 666.; MKÉ 308–311.

⁴² Kadłubek 159.

⁴³ A „*Спасов день*” kétféleképpen értelmezhető, vagy „Urunk szent keresztjének felmagasztalása” (augusztus 1.), vagy az „Úr színeváltozása” (augusztus 6.), l. Berezskov 1963. 196., 204.

6. *Danyiil Romanovics (1201 körül–1264)*

Danyiil apja, Roman Msztyiszlavics 1199–1205 között egyesítette Halicsot és Volhíniát. Halálakor Danyiil és testvére, Vaszilko (1203 körül–1269) apró gyermekek voltak. Anyjuk magyar és lengyel segítséggel akarta számukra megtartani apjuk területét, de erre sem a szokásjog nem adott lehetőséget, sem a lengyel–magyar expanzió nem hozott megoldást. Danyiil 1205 és 1211 között a magyar királyi udvarban, majd 1211–1217 között Krakkóban nevelkedett. A nagykorúságot elérve Volhínia egy részén megvetette a lábát, és maga indult harcba Halicsért. Ettől kezdve II. András király (1205–1235) és fiai (Kálmán és András) ellenfelei lettek. András herceg halála (1234) után pedig a csernyigovi Mihaillal és fiával, Rosztyiszlavval kellett megküzdenie. Velük szemben viszont a korábbi magyar kapcsolataira építve próbált támogatást szerezni.⁴⁴

Az 1230-as évek elején a csernyigoviaiak a kunok segítségével legyőzték Danyiilt,⁴⁵ és kiterjesztették uralmukat Halicsra. Ekkor menekült Danyiil a magyar király udvarába, ahol katonai segítséget kért. Magyarországi tartózkodásának idejét Béla koronázási ceremóniáján való részvétele datálja: 1235. október 14.⁴⁶ Danyiil valószínűleg arra számított, hogy II. Andrással találkozik, de ő szeptember 21-én meghalt. Danyiil szerepet kapott IV. Béla (1235–1270) koronázási ceremóniáján, ahol a király lovát vezette. Az esetet nem csak a magyar szakirodalom értelmezi úgy, hogy Danyiil a segítség fejében hajlandó volt magát Béla uralmának alávetni.⁴⁷

Magyarországi forrásokban nincs nyoma, hogy IV. Béla uralkodásának első éveiben segítséget nyújtott volna a hozzá érkező ruszbeli fejedelmeknek. A *Halics–Volhíniai Évkönyv/Krónika* (= HVÉ) viszont arról ad hírt, hogy a Halicsot ostromló Danyiil seregében „sok magyar” is volt.⁴⁸ Nem tudjuk, hogy a király utasítására történt-e a magyarok elindulása. Országos sereg nem szerveződött, de Béla akadályt sem gördített Danyiil kérése elé. Fogadtatásuk a magyar királyi udvarban nem lehetett elutasító, mert Danyiil a testvérével együtt hamarosan

⁴⁴ Font 2022. 176–180.

⁴⁵ PSZRL II. 773–774.; Dimnik 1981. 75–76.; Nagirnyj 2011. 207.; Dąbrowski 2012. 183–185.

⁴⁶ „*Daniele vero duce Ruthenorum equum suum ante ipsum summa cum reverentia ducente.*” – *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* In: SRH I. 467. (cap. 176.); ezzel megegyező szöveg: *Chronicon Posoniense.* In: SRH II. 42. (cap. 67.); az időpont megjelölése nélkül: PSZRL II. 776.

⁴⁷ Kristó 1986. 110.; Stökl 1981. 514.; Voloscuk 2005.

⁴⁸ PSZRL II. 776.; MPH KHW 201–202.; Pasuto 1968. 258–259. Majorov azt állítja, hogy az 1230-as években Halicsban Mihail lényegesen nagyobb támogatottsággal rendelkezett, mint Danyiil és Vaszilko. L. Majorov 2001. 570–583.

ismét felbukkant.⁴⁹ Danyiil támogatókra találhatott azon előkelők körében, akik korábban is a halicsi hadjáratok résztvevői voltak.

Danyiil – 1235 óta – harmadik magyarországi tartózkodására 1240 végén került sor, kiváltó oka az 1240 őszen indult újabb mongol támadás volt, amely Kijev ellen irányult. Danyiil Béla udvarában értesült arról, hogy a mongol had 1240. december 6-án elfoglalta Kijevet.⁵⁰ Danyiil, előző útjaihoz hasonlóan, ekkor sem tölthetett hosszabb időt Magyarországon, ismét lengyel földre távozott, de fiát, Leót (Levet) Magyarországon hagyta. Danyiil Bártfán keresztül ment Sandomierz-be, ott találkozott menekülő családtagjaival, gyerekeivel, feleségével és testvére családjával.⁵¹ Valószínű a mongol had Magyarország felé közeledésének hírére hagyta el a magyar királyi udvart Lev Danyilovics és kísérete.⁵²

Kelet-Európa egyes részeit a mongol invázió különböző módon érintette. Danyiil kénytelen volt egyezkedni a mongolokkal, de nyugati szomszédaitól segítséget is remélt ellenük. A fokozódó mongol aktivitás és az elmaradó nyugati katonai segítség közepette Danyiil egyre inkább kiszolgáltatott helyzetbe került. Az 1250-es évek közepén kénytelen volt a halicsi fejedelemség déli részén fekvő várait feladni (a mongolok le is rombolták őket), székhelyét pedig északabbra, Holm városába áttenni (1256).⁵³ A mongolok 1258–1260 közötti támadása során mutatkozott meg Danyiil politikájának kettőssége. Testvére, Vaszilko és fia, Lev vezetésével küldött csapatot a mongol seregbe, hogy szövetségesi hűségét bizonyítsa, ő maga pedig a lengyelekhez, majd Magyarországra menekült.⁵⁴ A HVÉ Danyiil kétszeri Magyarországra érkezéséről tud (1261, 1262). Burundaj Lengyelország elleni támadása, amely áthaladt a halicsi területen 1259–1260 fordulójára datálható, amit a lengyel források megerősítenek,⁵⁵ azt is említve, hogy a mongolokkal együtt Vaszilko és Danyiil fiai is Lengyelország ellen vonultak. Danyiil távollétének egyetlen logikus magyarázata lehet: ekkor tartózkodott Magyarországon.⁵⁶

⁴⁹ PSZRL II. 776.

⁵⁰ PSZRL II. 785–786.

⁵¹ PSZRL II. 787. Hrusevszkij 1241 márciusára datálja, l. Hrusevszkij 1901. 29. Dąbrowski szerint már 1240 decemberében elhagyta Magyarországot. Dąbrowski 2012. 223.

⁵² PSZRL II. 789.; Dąbrowski 2012. 226–227.

⁵³ PSZRL II. 840–842.; Hrusevszkij 1901. 68–69.

⁵⁴ PSZRL II. 850.; Pasuto 1950. 284.

⁵⁵ Boguchwał krónikájának folytatója, Godysław Paszko szerint 1259. november 29.: „*ante festum sancti Andree apostoli*”. – MPH II. 585.; Długosz Lib. VII. 373–375. A mongolok három hónapig dúlták Sandomierz-t és Kis-Lengyelországot, Bolesław Magyarországra menekült. L. Włodarski 1966. 145.

⁵⁶ Danyiil olyan magyarországi tartózkodásáról nem tettünk említést, ami nem minősíthető menekülésnek, pl. a zólyomi békekötést (1247).

7. Mihail Vszevolodovics (Csernyigov fejedelme 1223–1246) és fia, Rosztyszlav

Mihail úgy lett csernyigovi fejedelem, hogy 1223-ban elődei a Kalka menti csatában életüket veszítették.⁵⁷ A steppével közvetlenül érintkező Csernyigovban valószínűleg érzékelték a mongolok előretörését, ami motiválta Mihailt, hogy a Rusz más részén is megvesse a lábát (Novgorod, Halics). Utóbbi esetben jogcímként szolgált a halicsi ágból származó felesége, Rosztyszlav anyja, aki Danyiil nővére volt.⁵⁸ Mindkét érdekelt fél, Danyiil és Vaszilko, illetve Mihail és Rosztyszlav az egymás közötti konfliktust magyar, illetve lengyel segítséggel gondolták megoldani.

1237-ben Danyiil és Vaszilko – valószínűleg a kunok között segítséget kereső Rosztyszlav távollétében – elfoglalták Halicsot. Rosztyszlav Magyarországra menekült, vélhetően azért, mert a mongolok 1237–1238. évi téli hadjárata miatt nem tudott Csernyigovba visszatérni: a Rusz északi részéből a steppe felé visszavonuló mongol seregnek Csernyigov éppen útjába esett. Rosztyszlav Magyarországra menekülésének idejét Hrusevskij 1238 tavaszára datálja.⁵⁹ Rosztyszlav az erdélyi Radnánál ért magyar területre. Útja egy magaslaton keresztül vezetett, amely a HVÉ megjelölése szerint a sok fejtörést okozó „Borszukov gyl” (Борсуковъ гылъ).⁶⁰

A következő évi mongol támadás 1239. március 3-án Perejaszlavl elfoglalásával indult, és a csernyigovi terület feldúlásával folytatódott. Csernyigov elfoglalásának pontos időpontját a pszkovi hagyomány őrizte meg: 1239. október 18-án történt.⁶¹ A Magyarországon tartózkodó csernyigovi fejedelmek Béla királlyal szövetségre szerettek volna lépni, ezt jelzi a házasság ötletének felvetése Rosztyszlav és Béla egyik leánya között. A magyar király ebbe nem egyezett bele. Emiatt mindkét fejedelem távozott, a mazóviai Konradhoz mentek, aki anyai ágon rokonuk volt.⁶²

⁵⁷ Font 2016b. 59–60.

⁵⁸ PSZRL II. 783.; Font 2016a. 63.

⁵⁹ PSZRL II. 778.; Hrusevskij 1901. 28.

⁶⁰ PSZRL II. 778.; Ha a Halics felől Radna irányába vivő útra gondolunk, akkor csak a Radnai-hágó vagy a Borgói-szoros jöhet számításba. (Font 2005. 238. 443. jegyzet); A „делъ” szónak lehet „határ”, „akadály” jelentése (L. Szreznjevszkij I. 789.), a szóösszetétel előtagja pedig Bors/Borsa alakú helynévből származhat. A PLDR III. 585. teljesen rossz magyarázatot ad: Radnát halicsi bányavárosnak minősíti, a nehezen értelmezhető szóösszetételt pedig a Kárpátok egyik magaslatának tartja. Az ukrán szövegkiadás kommentárjait M. Kotljár készítette, ő Radnától nem messze fekvő bukovinai sóbányát vélt felfedezni. (GVL 230.); A HVÉ szövegének legújabb kiadói ugyancsak az erdélyi Radnát fogadják el. (MPH KHW 207. /569. jegyzet). A legpontosabb meghatározást Perfecky adja (GVChronicle, 45.) a „Borsukov mountain” megjelöléssel. Nagy valószínűséggel a Borsai-hágóról van szó, amely a Radnai hágó közelében van, és az ország belseje felé vezet. L. Györffy megjelölését: „Borszuk berc”. ÁMTF I. 563.

⁶¹ PSZRL II. 782. L. erre Pasuto 1950. 220.; Dimnik 1981. 82–83.

⁶² PSZRL II. 783.

A mongolok elvonulása után Mihail visszatért Csernyigovba, Rosztyszlav a halicsi terület déli részén kezdett hadat szervezni a Dnyeszter alsó folyása mentén. Eközben Danyiil helyreállította uralmát Halicsban,⁶³ Rosztyszlav pedig reménytelennek ítélhette helyzetét, s újfent Magyarországra menekült.⁶⁴ A HVÉ ezt 1243-ra datálja, talán amiatt, mert Rosztyszlav magyarországi házasságkötésével kapcsolta össze.⁶⁵ Fontos kérdés, vajon miért másította meg Béla király korábbi elutasító álláspontját, és adta mégis feleségül Rosztyszlavhoz leányát, Annát. Béla király törekvése bizonyosan az volt, hogy a mongolok szándékáról és seregük mozgásáról híreket szerezzen.⁶⁶ De Béla óvatosan viselkedett: Rosztyszlav nyomában érkező apját, Mihailt már nem látták szívesen a királyi udvarban.⁶⁷ Mihail hamarosan távozott Magyarországról, és a mongol kán udvarában próbálkozott kijeви hatalmának megerősítésével, de kudarcot vallott.⁶⁸ Úgy gondoljuk, Rosztyszlav támogatását előmozdíthatta Béla lengyel vejének, Bolesławnak és Danyiilnak a konfliktusa.

Rosztyszlav és Anna házasságából egyenesen következett előbbi halicsi terveinek felkarolása, de a Jaroszlavl melletti csatában 1245. augusztus 17-én Rosztyszlav vereséget szenvedett. Világossá vált, hogy a Rusz területén Rosztyszlav nem tud megkapaszkodni. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy a magyar király veje Magyarországon élt. Státuszát tekintve nem egy volt a magyar előkelők közül, hanem a királyi család tagja lett, de mégsem volt a király fia. Rangsorban előrébb valónak tekintették, mint a bárói nemzetségek tagjait, ezt jelzi pl. egy oklevél méltóságsora (*series dignitatum*), ahol neve az egyházi méltóságok után áll, de a nádort megelőzi.⁶⁹

⁶³ Hruszevszkij szerint már 1241 őszén. Hruszevszkij 1901. 30. L. még Nagirnyj 2011. 218.

⁶⁴ PSZRL II. 791–792., 794.

⁶⁵ Rosztyszlav újabb házassági próbálkozását 1243–1244-re datálja Pasuto (Pasuto 1950. 230.) és nyomában Nagirnyj is (Nagirnyj 2011. 222.); Pasutóval ellentétben 1242–1243-ra datálja Dimnik (Dimnik 1981. 121–123.); A házasság idejével kapcsolatos számos véleményt összefoglalja Dąbrowski (Dąbrowski 2013. 111. (9. jegyzet)); véleménye szerint pedig (Dąbrowski 2012. 239–240.) 1242 ősze után és 1244 tavasza közötti intervallumban történt. A vélemények az 1243. évet illetően összeecsengenek, ennél pontosabb datáláshoz nincs elegendő adatunk.

⁶⁶ Halics megszerzésében látja a magyarázatot Hruszevszkij és Włodarski (Hruszevszkij 1905. III. 58.; Włodarski 1966. 123–124.), de a védelmi politikát egyikük sem említi, csupán a halicsi terjeszkedés óhaját (vö. még Senga 1987. 587.). A védelmi szempontot hangsúlyozza Dimnik 1981. 122.

⁶⁷ PSZRL II. 791–794.

⁶⁸ PSZRL II. 795.; Dimnik 1981. 130–139.

⁶⁹ CD IV/1. 454.; RA I. 257. № 853.

A dinasztiahoz nem tartozó személyek

1. A halicsi elithez tartozók

A 13. század első felében a halicsi magyar törekvéseknek akadtak támogatói a halicsi bojárok körében. A helyzet gyakori változása miatt közülük is többen menekültek Magyarországra. Kétségtől magyarpártiak voltak, akik több eseményben részt vettek és Magyarországon is megfordultak: Filip, Szugyiszlav és Vlagyiszlav Kormilicsics. Filipp és Szugyiszlav rendszeresen együtt szerepelnek a Kormilicsics nemzetség tagjaival.

A Kormilicsics nemzetség élén Vlagyiszlav állt, de ismerjük testvéreit Javolodot és Jaropolkot is. Ők kezdetben a gyermek Romanovicsok (Danyiil és Vaszilko) ellen foglaltak állást, és a magyar uralmat sem mindig támogatták, 1208-ban a Halicsban felbukkanó – Csernyigovból származó – Igorevicsek mellé szegődtek. A nemzetség feje, Vlagyiszlav valamint a köréhez tartozó Szugyiszlav és Filip hamarosan szembefordultak az Igorevicsek uralmával, bizonyára a nagyszámú kivégzés hatására, amit az Igorevicsek ellenfelek körében végrehajtottak. Vlagyiszlav és kísérői is ezek elől menekültek Magyarországra.⁷⁰ Az Igorevicsek uralmának megdöntésében érdekelt Vlagyiszlav a magyar király terveinek támogatója lett. Visszatért Halicsba, amikor II. András a gyermek Danyiil uralmát készítette elő. A magyar sereg távozása után azonban szembefordult Danyiillal. A következő évi (1211) sikeres hadjárat után II. András, hogy a bojári ellenállást legyőzze, a hangadó Vlagyiszlavot Magyarországra hozta, és bebörtönözte. A másik irányításra törő bojár, Szugyiszlav megváltotta fogságát, míg harmadik társuk, Filip sorsa ismeretlen, lehet, hogy „megúsztá” kínzásokkal.⁷¹

Vlagyiszlav azonban II. András terveiben újra szerephez jutott. Ott volt 1213-ban abban a Halicsba induló királyi seregben, amikor Gertrúd királyné meggyilkolása miatt a király visszafordult. II. András Vlagyiszlavra bízta a sereg vezetését.⁷² Az bizonyára nem szerepelt a magyar uralkodó terveiben, hogy Vlagyiszlav kezébe kerüljön a terület irányítása. Ezen a ponton találkoztak ismét a magyar és a lengyel érdekek. A szepesi találkozót követő együttes hadjárat sikere megpecsételte Vlagyiszlav sorsát. Ismét börtönbe került, ahonnét haláláig nem szabadult. Kevésbé támogatható Włodarski véleménye, mely szerint nem börtönbe került, hanem száműzték (így értelmezte a *zatoči* ige jelentését).⁷³

⁷⁰ PSZRL II. 723–724.

⁷¹ PSZRL II. 723–724, 727–728.; Hruszevszkij 1901. 11–12.; Font 2022. 208.; Jusupović 2013. 139–141, 243–262.

⁷² PSZRL II. 728–729.; Font 2022. 153–154.

⁷³ PSZRL II. 731.; Włodarski 1966. 65.; Font 2022. 156.

A magyarországi forrásokban szerepel *Ladislaus Ruthenus*, akinek szőlője János esztergomi érsek tulajdonába került 1218-ban, esetleg valamivel később.⁷⁴ 1232-ben pedig a néhainak mondott rutén László szolgálai is az esztergomi egyházhoz kerültek.⁷⁵ *Ladislaus Ruthenus* vélhetően azonos a halicsi évkönyvek Vlagyiszlavjával, amit már Pasuto is felvetett.⁷⁶ Az említett oklevelet a benne szereplő időpontnál (1218) később, II. András szentföldi útja miatt csak valamikor 1221 és 1225 között foglalták írásba, amit Szentpéter az oklevél szerkezete alapján állapított meg.⁷⁷ Azt követően, hogy *Ladislaus Ruthenus* birtoka 1218 körül az esztergomi érsek tulajdonába került, Vlagyiszlavról egyetlen további oklevélben szerepel adat (1232), amelyben néhainak mondják. Vladiszlav/*Ladislaus Ruthenus* elhunytának időpontját indokolatlan 1231/1232-höz kötni,⁷⁸ az csak *terminus ante quem*, halála már az 1220-as években bekövetkezhetett. Valószínű, ismételt hűtlensége miatt II. András elvette és újból eladományozta birtokát.

Szugyiszlav részt vett a Kálmánt támogató hadjáratokban, később pedig András herceg érdekét képviselte. Egy alkalommal a HVÉ Szugyiszlav Bernatovicsként említi, aki 1211–1212-ben a krakkói fejedelem, Fehér Leszek hadait vezette, ő azon lengyel előkelőkhöz tartozhatott, akik érdekeltek voltak a Piastok keleti terjeszkedésében. Felvetődött Szugyiszlav azonossága Sulisław sandomierz-i *castellanusszal*, de Jusupović megállapította, hogy két különböző, de hasonló nevű (Sudisław / Sulisław) személyről van szó.⁷⁹ A halicsi Szugyiszlav magyar ügy melletti elköteleződése mögött egy házasságot sejtethetünk: leánya a magyar előkelő, Füle felesége lehetett, mivel Szugyiszlavot egy alkalommal Füle apósának nevezik: „*Füle pedig sok magyarral és lengyellel indult el, Halicsból magával vitt halicsi bojárokat, és apósát, Szugyiszlavot, Lázárt és másokat*”.⁸⁰ A *уѣтъ* > *мечъ* szó apóst, a feleség apját jelenti,⁸¹ de ez a szó elkerülte Hodinka figyelmét, és nem fordította le.⁸² Szugyiszlav kétségkívül az egyik leggyakrabban szereplő személy a halicsi bojárság köréből. Befolyással rendelkezett a halicsi terület több központjában, és megteremtette a kapcsolatot a magyar előkelők egy részével. Jelentős lehetett a vagyona, fizetség fejében szabadult meg a magyar fogságból.⁸³ Később szerepe volt

⁷⁴ CDES I. 180.; Font 2022. 80.

⁷⁵ CD III/2. 310.

⁷⁶ Pasuto 1968. 244.; Pasuto 2019. 276.; Font 2005. 104–105.

⁷⁷ A datálásra l. RA I. 116. № 350.; Font 2005. 104–105.

⁷⁸ Jusupović, 2013. 276–287.; Voloscsuk 2014. 145–174.

⁷⁹ PSZRL II. 725.; Majorov 2001. 362–366.; Jusupović 2013. 243–262., 276–287.; Jusupović 2011. 147.

⁸⁰ „изъиде же Філя со многими Оугры и Ляхы из Галича поима бояре Галичкыя и Судислава уѣты и Лозоря и инны” – PSZRL II. 736. (Ford. Font Márta) L. erről Pasuto 1950. 143.; Hardi 2002. 143.; Jusupović 2013. 245–246.

⁸¹ Szrezyevszkij III. 1089–1090., 1445.

⁸² Hodinka 1916. 343.

⁸³ PSZRL II. 728.

II. András és a kunokkal kapcsolatot tartó Msztyiszlav Msztyiszlavics fejedelem közötti béke megteremtésében, illetve András herceg és Msztyiszlav leánya közötti házasságkötésben. 1234-ben András herceg halála után elhagyta Halicsot, és ismét Magyarországra távozott.⁸⁴ További sorsa ismeretlen.

2. Alacsonyabb sorból származó menekült

Halicsi származású lehetett az a *Maladik Ruthenus*, aki a mongolok elől menekült Magyarországra, és a magával hozott harminc márka ezüstöt a királynak kölcsönözte. E tartozás fejében hasított ki számára IV. Béla egy részt a turóci várbirtok területéből.⁸⁵ A birtok későbbi sorsáról a 14. századból van adatunk, ami rokonságának Túróc megyei jelenlétét mutatja. A 14. században említett leszármazottak nők, házasságuk következtében a birtok más családokhoz került.⁸⁶

Összegzés

A menekülésről és a menekülés okairól mint középkori jelenségről csak bizonyos aspektusból maradtak fenn információk. Kétségtől eltekintve legtöbb ismerettel a dinasztikus konfliktus következtében történt menekülésről és – ami többnyire ezzel együtt járt – katonai segítségkérésről rendelkezünk. Fenti példánkban a Rurik dinasztia magyar segítségért folyamodó eseteit vizsgáltuk, de Magyarországra alkalmanként más szomszéd dinasztiák tagjai is érkeztek.⁸⁷ A kérdés meg is fordítható: Árpád-házi hercegek is menekültek más uralkodói udvarokba, adott esetben a Rusz irányába is.⁸⁸ A menekülés útvonalát rendszerint a rokoni kapcsolatok alakították. Kevesebb adat van a társadalom elitjéből kikerülő menekülőkről, a fenti példánk azt mutatják, hogy a dinasztia egy-egy tagját kísérték, illetve környezetükben próbáltak érdemeket – illetve javakat – szerezni. A társadalom kevésbé vagyonos rétegéhez tartozók meneküléseiről csak véletlenszerűen tudunk. Az ilyen esetekről akkor szerezhetünk tudomást, ha azok valamilyen módon az uralkodóhoz fűződtek. A tatárjárás kiváltotta menekülés bizonyosan nagyobb volumenű lehetett, mint említett példánk mutatja.

⁸⁴ PSZRL II. 750., 771.

⁸⁵ HO VII. 83.; Font 1995.

⁸⁶ Font 1995; Voloscuk 2014. 188–191.

⁸⁷ Kersken 2022.

⁸⁸ Font 2015.

Összegző táblázat

1. A Rurik dinasztíából Magyarországra menekültek

	Név	A menekülés ideje	Az Árpádokkal való rokonság	Eredmény
1.	Szvjatoszlav Vlagyimirovics († 1015)	1015	?	Nem érkezett meg a királyi udvarba.
2.	Jaroszlav Szvjatopolcsics, Volhínia fejedelme (1097–1117) (†1123)	1118	az első házassága (1091 előtt): I. (Szent) László veje	Segítség nélkül távozott.
		1123		II. István király hadjáratot indított Volhíniába.
3.	N. N., II. Géza anyósa (1155)	1155	II. Géza anyósa	Pénzt és ajándékokat kapott.
4.	Vlagyimir Msztyiszlavics, Volhínia fejedelme (1156–1157)	1156	II. Géza sógora	Segítség nélkül távozott.
5.	Vlagyimir Jaroszlavics, Halics fejedelme (1187–1188, 1189–1199)	1188	szomszéd	III. Béla börtönbe zárta, ahonnt megszökött.
6.	Danyiil Romanovics (1201?–1264), Halics–Volhínia fejedelme (1238–1264)	1235	1205–1211 a magyar királyi udvarban nevelkedett	Katonai segítséget kapott.
		1237		Kis-Lengyelországba távozott.
		1240		
		1259/1261	IV. Béla leánya és Danyiil fia 1246 óta házask	Elrejtőzött a mongolok elől.
7.	Mihail Vszevolodovics, Csernyigov fejedelme (1223–1246)	1238	nincs rokonság	Segítség nélkül távozott.
		1240		
		1243		
8.	Rosztyiszlav Mihajlovics	1238	nincs rokonság	Segítség nélkül távozott.
		1240		
		1243	IV. Béla leányát (Anna) elveszi feleségül	A házasság után Magyarországon maradt.

2. Halicsi bojárok, akik a magyar uralmat támogatták Halicsban

	Név	Menekülés ideje	Magyarországgal való kapcsolat	Eredmény
1.	Vlagyiszlav Kormilicsics († 1232 előtt) (Ladislaus Ruthenus)	1208 1211 1214	(1218 előtt) birtokot kapott	1211, börtönbe került, 1214, börtönbe került.
2.	Szugyiszlav	1211 1227 1231	a magyar Füle (bán?) apósa	A magyar király és a halicsiak közötti tárgyalások résztvevője.
3.	Filip	1211 1231	?	Csak az előző két személlyel együtt említve fordul elő.

3. Alacsonyabb sorból származó menekült

Név	A menekülés ideje	Eredmény
Maladik Ruthenus	a mongol invázió után (1243?)	Birtokot kapott Magyarországon a Szepességben (<i>Scepus</i>).

Források

CD = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XII. Ed. Fejér, Georgius. Budae, 1829–1844.

CDS = Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I. Ed. Marsina, Richard. Bratislavae, 1971.

CFHH = Catalogus fontium historiae Hungaricae. I–III. Ed. Gombos F. Albin. Budapestini, 1937–1938.

DHA = Diplomata Hungariae Antiquissima, accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. I. (ab anno 1000 usque ad annum 1131) edendo operi praefuit Györffy, Georgius. adiuverunt Borsa, Johannes – Hervay, Franciscus L. – Kumorowitz, Bernardus L. et Moravcsik, Julius. Budapestini, 1992.

Długosz = Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Libri I–XII. Cracoviae 1873. (reprint: Liber tertius (1039–1081), Liber quartus (1082–1139) Varsaviae, 1970.; Liber quintus (1140–1173), Liber sextus (1174–1240) Varsaviae, 1973.; Liber septimus (1241–1294) Varsaviae, 1975.)

- GVL = Галицько-Волинський літопис. Дослідження, Текст, Коментар. Котляр, Микола Ф., Київ, 2002.
- GVChronicle = The Galician-Volhynian Chronicle: An annotated translation by Perfecty, George A. München, 1973.
- HO = Codex diplomaticus patrius Hungaricus: Hazai okmánytár. I–VIII. Ed. Nagy, Imre. Győr – Budapest, 1865–1891.
- Hodinka 1916 = Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest, 1916.
- Kadłubek = Mistrza Wincentego Kronika Polska. Wyd. Abgarowicz, Kazimierz – Kürbis, Brygida. Warszawa, 1974.
- KÉ = Kijevi Évkönyv. ford. jegyz. Font Márta. In: Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről. Szerk. Thoroczky Gábor. Szeged, 2018. 313–340. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 28.)
- MKE = Magyarok a Kijevi Évkönyvben. Ford. és bev. jegyz. Font Márta. Szeged, 1996. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 11.)
- MPH = Monumenta Poloniae Historica. I–VI. Ed. Bielowski, August – Kętrzyński, Wojciech. Lwów – Kraków, 1864–1893. (reprint: Warszawa, 1960.)
- MPH KHW = Kronika Halicko-Wołyńska (Kronika Romanowiczów). Wyd. wstęp i przypisami Dąbrowski, Dariusz – Jusupović, Adrian, przy współpracy Jurjewa, Irina – Majorow, Aleksandr – Wiłkuł, Tatiana. Kraków – Warszawa, 2017. (MPH NS XVI)
- PLDR = Памятники литературы Древней Руси. т. I. X–начала XII вв., т. II. XII–XIII вв. сост. Лихачев, Дмитрий С. – Дмитриев, Лев А. Москва, 1978–1981.
- PSZRL II = Полное собрание русских летописей. т. II. Ипатьевская летопись. изд. Клосс, Борис М. Москва, 2001.²
- PVL = Повесть временных лет. под ред. Адриановой-Перетц, Варвара П. т. I. Текст и перевод. Подготовка текста и перевод Лихачев, Дмитрий С. т. II. Примечания, статьи, комментарии, Лихачев, Дмитрий С. – Романов, Борис А., Москва, 1950.
- RA = Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica. I–II. Ed. Szentpétery, Imre – Borsa, Iván. Budapest, 1923–1943.
- SRH = Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. edendo operi praefuit Szentpétery, Emericus, socii operis erant Balogh, I. [et al.]. Ed. Szovák, Kornél – Veszprémy, László, Budapest, 1999.

Felhasznált irodalom

- ÁMTF = Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. szerk. Györffy György. Budapest, 1987.³
- Berezskov 1963 = Бережков, Николай Г.: Хронология русского летописания. Москва, 1963.
- Dąbrowski 2008 = Dąbrowski, Dariusz: Genealogia Mściśławowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV wieku), Kraków, 2008.
- Dąbrowski 2012 = Dąbrowski, Dariusz: Daniel Romanowicz król Rusi. (ok. 1201–1264). Biografia polityczna. Kraków, 2012.
- Dąbrowski 2013 = Dąbrowski, Dariusz: Slovak and Southern Slavic Threads in the Genealogy of the Piast and Rurikid Dynasties in the Thirteenth Century. In: Kucharská, Veronika – Kuzmová, Stanislava – Mesiarkin, Adam (Eds.): Slovakia and Croatia. I. Slovakia and Croatia Historical Parallels and Connections (until 1780). Bratislava – Zagreb, 2013. 110–119.
- Dimnik 1981 = Dimnik, Martin: Mikhail, Prince of Chernigov and Grand Prince of Kiev. Toronto, 1981.
- Fennell 1983 = Fennell, John: The Crisis of Medieval Russia 1200–1304. London – New York, 1983.
- Font 1991 = Font Márta: A kijevei évkönyv mint magyar történeti forrás. Történelmi Szemle 33. (1991:1–2.), 70–83.
- Font 1995 = Font Márta: Felvidéki kismemesek királyi szolgálatban. In: Koszta László (szerk.): Kelet és Nyugat között: Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szeged, 1995. 169–185.
- Font 1998 = Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest – Pécs, 1998.
- Font 2005 = Font Márta: Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Szeged, 2005. (Szegedi Középkortörténeti könyvtár 21.)
- Font 2015 = Font Márta: I. András és Bölcs Jaroszlav. Világtörténet 5 (37). (2015:4). 607–624.
- Font 2016a = Font Márta: Rosztiszlav herceg IV. Béla udvarában. In: Zsoldos Attila (szerk.): Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Székesfehérvár, 2016. 59–79.
- Font 2016b = Font Márta: A Kalka menti csata. In: Pósan László – Veszprémy László (szerk.): Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Budapest, 2016. 45–64.
- Font 2022 = Font Márta: Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek. Érdekek találkozása és ütközése. Budapest, 2022. (Magyar Östörténeti Könyvtár 35.)
- Hardi 2002 = Харди, Ёура: Наследници Києва. Између краљевске круне и татарског јарма. Нови Сад, 2002. (Monographs 41.)

- Holovko 2006 = Головкин, Александр Б.: Корона Данила Галицкого: Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи та класичного середньовіччя. Київ, 2006.
- Hrusevskij 1901 = Грушевський, Михайл: Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. Записи наукового Товариства ім Шевченка XII. (1901), 1–72.
- Hrusevskij 1905 = Грушевський, Михайл: Історія України–Руси. т. II–III, У Львові, 1905.
- Juraszov 2013 = Юрасов, Михаил К.: Роль Перемышля в борьбе Владимира Ярославича за возвращение Галича (1189–1190). In: Nagirnyj, Vitalij – Pudłocky, Tomasz (ред.): *Przemysł i ziemia Przemyska w strefie wpływów ruskich* (X-połowa XIV w.). Kraków, 2013. 67–77.
- Jusupović 2013 = Jusupović, Adrian: *Elity ziemi Halickiej i Wołyńskiej w czasach Romanowiczów* (ok. 1205–1269). Kraków, 2013. (Pracowni badań nad dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Monografie 2.)
- Kersken 2012 = Kersken, Norbert: *Gescheiterte politische Eheverbindungen im östlichen Europa*. In: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.): „Köztes-Európa” vonzásában. Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére. Pécs, 2012. 245–258.
- Kersken 2022 = Kersken, Norbert: *Hungary as a Place of Exil in the Middle Ages*. In: Bagi Dániel et al. (szerk.): *Ruscia – Hungaria – Europa*. Ünnepi kötet Font Márta professzorasszony 70. születésnapjára. Pécs, 2022. 300–320.
- KMTL = Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, 1994.
- Kristó 1986 = Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. Budapest, 1986.
- Majorov 2001 = Майоров, Александр В.: *Галицко-Волинская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община*. Санкт – Петербург, 2001.
- Makk 1996 = Makk Ferenc: *Magyar külpolitika 896–1196*. Szeged, 1996. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 2.)
- Makk 1999 = Makk, Ferenc: *Die ungarische Außenpolitik (896–1196)*. Herne, 1999.
- Nagirnyj 2011 = Nagirnyj, Vitalij: *Polityka zagraniczna księstw ziem Halickiej i Wołyńskiej w latach 1198 (1199)–1264*. Kraków, 2011. (Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU, XII)
- Opll 2009 = Opll, Ferdinand: *Friedrich Barbarossa*. Darmstadt, 2009.
- Pasuto 1950 = Пашуто, Владимир Т.: *Очерки по истории Галицко-Волинской Руси*. Москва, 1950.

- Pasuto 1968 = Пашуто, Владимир Т.: Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968.
- Pasuto 2019 = Пашуто, Владимир Т.: Внешняя политика Древней Руси. Москва, 2019. (Az 1968. évi kötet javított kiadása.)
- Pauler 1899 = Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I–II. Budapest, 1899.²
- Rapov 1977 = Рапов, Олег М.: Княжеские владения на Руси в X–первой половине XIII вв. Москва, 1977.
- Ribakov 1982 = Рыбаков, Борис А.: Киевская Русь и русские княжества. Москва, 1982.
- Scsapov 1989 = Щапов, Ярослав Н.: Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. Москва, 1989.
- Senga 1987 = Senga Toru: IV. Béla külpolitikája és IV. Ince pápához intézett „tatár-levele”. Századok 121. (1987), 584–612.
- Stephenson 2000 = Stephenson, Paul: Byzantium’s Balkan Frontier: A Political Study of the Northern Balkans 900–1204. Cambridge, 2000.
- Stökl 1981 = Stökl, Günther: Das Fürstentum Galizien–Wolhynien. In: Hellmann, Manfred et al. (Hrsg.): Handbuch der Geschichte Russlands. Bd. I. Stuttgart, 1981. 484–533.
- Szreznjevcskij = Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам, т. I–III. сост. Срезневский, Измаил И. Санктпетербургъ, 1893–1903.
- Voloscsuk 2005 = Волощук, Мирослав: Вассальная зависимость Даниила Романовича от Белы IV в 1235–1245 гг.: актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти века. Specimina Nova Pars Prima Sectio Medievalis III. (2005), 83–115.
- Voloscsuk 2014 = Волощук, Мирослав: «Русь» в Угорському Королівстві (XI– друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції. Івано-Франківськ, 2014.
- Włodarski 1966 = Włodarski, Bronisław: Polska i Rus 1194–1340. Warszawa, 1966.
- Wyrozumski 1999 = Wyrozumski, Jerzy: Dzieje Polski Piastowskiej (VIII–1370). Kraków, 1999. (Wielka Historia Polski 2.)
- Zsoldos 2011 = Zsoldos Attila, Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Budapest, 2011.